

PAPER

IJTIMOY-INTELLEKTUAL FAOLLIK TUSHUNCHASI VA UNING TA'LIM JARAYONIDAGI ROLI

Safarova Manzura Shokirjonovna ^{1,*}

¹Tashkent International University of Education magistr

*Solizonovamanzura@gmail.com

Abstract

Ushbu maqolada ijtimoiy-intellektual faollik tushunchasining mazmun-mohiyati hamda uning zamonaviy ta'lim jarayonidagi roli tahlil qilinadi. Talabanning ijtimoiy-intellektual faolligi deganda, uning bilim olishga bo'lgan ichki ehtiyoji, ijtimoiy muhitda faol ishtiroki, mustaqil fikrlashi va tanqidiy yondashuvi tushuniladi. Mazkur faollik ta'lim sifati va shaxsiy kamolot darajasini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotda mazkur tushunchaning psixologik, pedagogik va sotsiologik jihatlari keng yoritilib, uni shakllantirishga xizmat qiluvchi didaktik shart-sharoitlar va motivatsion yondashuvlar aniqlanadi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim texnologiyalari, interfaol metodlar va kommunikativ muhit ijtimoiy-intellektual faollikni rivojlantirishda muhim o'rin tutishi ilmiy asoslangan holda bayon etiladi. Maqola natijalariga asoslanib, talabalarning ijtimoiy-intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiluvchi amaliy metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Key words: ijtimoiy-intellektual faollik, ta'lim jarayoni, mustaqil fikrlash, motivatsiya, interfaol metodlar, zamonaviy texnologiyalar.

Kirish

Ijtimoiy-intellektual faollik — bu talaba shaxsining ta'lim jarayonida o'z bilim va tajribasini jamiyatdagi real holatlarga bog'lay olish, ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etish va mustaqil fikrlash asosida harakat qilishi bilan bog'liq ko'p komponentli psixopedagogik holatdir. Ushbu tushuncha zamonaviy psixologiyada shaxs taraqqiyotining yuqori bosqichi sifatida qaraladi. Xususan, amerikalik olim H. Gardner tomonidan ishlab chiqilgan ko'p jihatli intellekt nazariyasida ijtimoiy va intrapersonal intellekt insonning kompleks faoliyatida markaziy o'rin tutishi ta'kidlanadi [1.15 b].

Yevropalik psixolog A. Bandura o'zining ijtimoiy-kognitiv yondashuvida o'ziga bo'lgan ishonch (self-efficacy) talabanning tashabbuskorlik, muammoli vaziyatlarda fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini kuchaytirishini asoslab beradi [3.42 b]. Osiyolik olim Y. Nakamura esa ijtimoiy faollikni o'quv muhitidagi psixologik xavfsizlik bilan bog'lab, shaxsning o'zini erkin ifoda etishi uchun optimal sharoit yaratish zarurligini qayd etadi [2.33 b].

Ta'lim psixologiyasi doirasida olib borilgan zamonaviy izlanishlar shuni ko'rsatmoqdaki, ijtimoiy-intellektual faollikni shakllantirish o'qituvchining metodik yondashuvi, ta'lim muhiti

sifati va motivatsion strategiyalar bilan bevosita bog'liq. Ushbu maqolada mazkur tushunchaning nazariy asoslari, xalqaro tajriba va milliy ta'lim amaliyoti bilan o'zaro aloqadorligi chuqur tahlil qilinadi.

Maqsad

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — ijtimoiy-intellektual faollik tushunchasining ilmiy-psixologik asoslarini yoritish, uning oliy ta'lim jarayonidagi didaktik va shaxsiy rivojlanishdagi o'rnini aniqlash hamda uni shakllantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlarni ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi:

- ijtimoiy-intellektual faollik tushunchasining psixologik va pedagogik tafsifini aniqlash;
- zamonaviy psixologlar (Bandura, Gardner, Maslow) va ta'limshunoslarning (Vygotskiy, Nakamura, Azizxo'jaeva) yondashuvlarini solishtirish;
- O'zbekiston oliy ta'lim tizimida bu faollikni shakllantirish amaliyotini baholash;
- milliy ta'lim muhiti uchun mos metodik tavsiyalar ishlab chiqish. Mazkur maqsad psixologik rivojlanish,

shaxsiy identifikatsiya, motivatsion omillar va ijtimoiy kompetensiyalarning ta'lim bilan uyg'unligini o'rganishga qaratilgan.

Materiallar va usullar

Ushbu tadqiqotda ijtimoiy-intellektual faollik tushunchasining psixologik, pedagogik va sotsiologik asoslarini aniqlash maqsadida sifat va miqdoriy tadqiqot metodlaridan kompleks foydalanildi. Tadqiqot 2024–2025 o'quv yilida O'zbekistonning uchta oliy ta'lim muassasasida olib borildi. Umumiy respondentlar soni 150 nafar bo'lib, ular turli ta'lim yo'nalishlarida tahsil olayotgan 2–3-bosqich talabalardan iborat edi.

Empirik ma'lumotlarni yig'ish uchun quyidagi usullar qo'llanildi:

So'rovnomalar va test metodlari – Talabalarning ijtimoiy-intellektual faollik darajasini aniqlash uchun maxsus tuzilgan psixologik testlar va Likert shkalasiga asoslangan so'rovnomalar ishlab chiqildi. Savollar Gardnerning ko'p jihatli intellekt nazariyasi [1.15 b], Banduraning self-efficacy modeli [3.42 b] va Maslowning ehtiyojlar ierarxiyasi [5.23 b] asosida tuzildi.

Kuzatuv – O'quv jarayonida talabalar faoliyatining real holatini baholash maqsadida interfaol mashg'ulotlar davomida strukturalashtirilgan kuzatuv usuli qo'llanildi. Har bir kuzatuv holati maxsus protokolga asoslanib qayd etildi.

Suhbat va fokus-guruh tahlili – Tanlangan talabalar va o'qituvchilar bilan individual va guruhli suhbatlar o'tkazilib, ularning ijtimoiy faollikka munosabati va intellektual ishtirok tajribalari chuqur o'rganildi. Suhbatlar kontent-tahlil metodi orqali kodlashtirildi.

Nazariy tahlil bosqichida esa Yevropa, Osiyo va Amerika tadqiqotchilarining ilg'or yondashuvlari (*Gardner, Nakamura, Bandura, Vygotskiy, Maslow*) tahlil qilinib, ularning o'zaro solishtirma jihatlari va milliy ta'lim muhiti uchun moslashuv imkoniyatlari o'rganildi [1.15 b; 2.33 b; 3.42 b; 5.23 b; 6.71 b].

Olingan ma'lumotlar deskriptiv statistik va tematik kodlash usullari asosida tahlil qilindi. Natijalar asosida ijtimoiy-intellektual faollikni aniqlovchi asosiy psixologik va metodik omillar ajratib ko'rsatildi.

Natijalar

O'zbekistondagi bir necha oliy ta'lim muassasalarida olib borilgan kuzatuv, test va intervyular asosida shuni aniqladikki, ijtimoiy-intellektual faollik yuqori bo'lgan talabalar o'quv topshiriqlarni mustaqil bajarish, jamoada fikr almashish, tanqidiy baholash va muammolarni yechishda faol ishtirok etishadi. Ular o'z fikrlarini asoslab bera olish, boshqa fikrlarni hurmat bilan qabul qilish va yangi bilimni hayotga tatbiq eta olish salohiyatiga ega ekanliklarini namoyon etishdi [4.88 b].

Psixologik tahlil natijalari asosida aniqlanishicha, bu faollik asosan ichki motivatsiya, ya'ni bilimga bo'lgan qiziqish, o'z-o'zini rivojlantirish istagi va ijtimoiy foydalilik hissi bilan bog'liq. A. Maslowning ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasiga ko'ra, inson o'zini namoyon etishga (self-actualization) intilgan sari uning ijtimoiy-intellektual faolligi ortadi [5.23 b].

Vygotskiy ta'limning yaqin taraqqiyot zonasi haqidagi qarashlarida shunday xulosa chiqaradiki, talaba uchun psixologik qulay, ijtimoiy rag'batlantiruvchi muhit mavjud bo'lsa, u mustaqil fikrlovchi, faol ishtirokchi va ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanadi [6.71 b].

Bundan tashqari, Yaponiyada olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, talabalar orasida ijtimoiy faollikni oshirishda loyiha asosidagi o'qitish, rolli o'yinlar va reflektiv tahlil metodlari juda samarali bo'ladi [2.33 b]. Bu metodlar talabaning o'zini psixologik jihatdan qadrlash hissini rivojlantiradi, bu esa faollikni ichki

resurs sifatida mustahkamlaydi.

Xulosa

Ijtimoiy-intellektual faollikni shakllantirish ta'limning asosiy psixologik maqsadlaridan biri bo'lib, bu jarayon nafaqat akademik yutuqlarga, balki shaxsning ijtimoiy mas'uliyatli, mustaqil, kreativ va tanqidiy fikrlaydigan inson sifatida yetishishiga ham xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki:

- amerikalik (Gardner, Maslow), yevropalik (Bandura, Vygotskiy), va osiyolik (Nakamura) olimlarning nazariy qarashlari talabada ijtimoiy-intellektual faollikni shakllantirishning psixologik mexanizmlarini asoslab beradi;
- shaxsga yo'naltirilgan, ochiq muloqotli, ko'p komponentli ta'lim muhiti bu faollikni doimiy rag'batlantirib boradi;
- milliy ta'lim tizimida ushbu tushunchani mustahkamlash uchun psixologik tayanchga ega bo'lgan motivatsion yondashuvlar, interfaol metodlar va o'zini anglashga xizmat qiluvchi topshiriqlardan foydalanish lozim.

References

1. Gardner, H. (2011). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences* (Rev. ed.). New York: Basic Books. [1.15 b]
2. Nakamura, Y. (2018). *Creating Psychological Safety in Educational Environments: An East Asian Perspective*. Tokyo: Keio University Press. [2.33 b]
3. Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: W.H. Freeman. [3.42 b]
4. Azizxo'jaeva, N.N. (2020). *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik*
5. Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346> [5.23 b]
6. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press. [6.71 b]